

Nemzet, kulturális stratégiák

Folyóiratunk végén rendszerint összeállítást adunk közre az utolsó két lapszám megjelenése közti fontosabb rendezvényekről, bemutakozásokról, eszmecserékről. Nem más ez, mint egy fotókkal illusztrált napló, végletekig leegyszerűsített krónika, amely azonban fontos. Ezt tudjuk az elmúlt húsz év gyakorlatából. Fontos a résztvevők számára, és valamiért a lap olvasói és a szemlélők, újságírók is szeretik. Használatra mindenestre nyilvánvaló számunkra is. 2010-ben két jelentősebb évfordulót is ünnepelehetünk (volna), és az ez alkalomból készített kiadványok összeállítását nagy mértékben lerövidítette, hogy nem a sok-sok korabeli fényképből, újságcikkből kellett válogatnunk (nem lett volna rá emberünk), hanem a régi folyóiratszámokból, amelyek rendelkezésünkre álltak, mint egy jól-rosszul vezetett hivatali irattár.

E mostani *Európai Utas* és az előző megjelenése között egy év telt el, s így ha mindenről meg akartunk volna emlékezni, nagy terjedelmű képes albummal állhattunk volna elő. Ehelyett azonban tematikusan csoportosítottuk a rendezvényeket, és a dokumentáció mellé közreadtunk egy-egy nagyobb lélegzetű írást. Mi is történt tehát 2010-ben? Folytatódott várostörténeti sorozatunk – Zenta, Dunaszerdahely, Szabadka, Nyíregyháza, Beregszász, Nagybánya, Bécs, Kassa. E városok mindegyike valamilyen módon lehetőséget kapott a KeKI-ben való bemutatkozásra. E találkozónk rendszerint kétoldalúak voltak, mi is mentünk hozzájuk és ők is jöttek hozzánk. Olvasva most feljegyzéseimet és összegezve benyomásaimat, el kell mondanom, hogy rám erős hatást gyakorolt a határon túli magyar városok lakóinak kötődése – a városukhoz és a nemzetükhöz. Imponált magas színvonalú hely-

történeti tudásuk, felelős gondolkodásmódjuk, s nem utolsó sorban önzetlen segíteni akarásuk az országok közti kapcsolatokat illetően. E kiállítások persze újabb és újabb lehetőséget teremtettek a fő rendezvényhez kapcsolódó újabb eseményekre. Szabadkáról ankkéntal egybekötve, a rendező jelenlétében levetítettük *Sifilis Zoltán* a városról szóló két, költői dokumentumfilmjét. *Balázs-Arth Valéria* beszélgetett Szabadkáról szóló könyvéről *Bosko Kristič* helytörténésszel, művészettörténésszel. Jelentkezett Hegedűs D. Géza, hogy a Színházművészeti egyetemi osztályával tarthasson egy nyilvános irodalomórát Kosztolányiról, Csáth Gézáról, Szabadkáról, Zacher Gábor pedig a művészet és a drogok kapcsolatáról tartott vetített képes előadást.

Nemzet, történelem, stratégiák. Talán e közös cím alá gyömöszölhető jónéhány előadásunk, beszélgetésünk. Például a *Trianon-legendák* (Ablonczy Balázs könyvbemutatója), Bethlen István és Klebersberg Kuno nevéhez köthető kulturális stratégia vizsgálata (Ujváry Gábor: *A harmincharmadik nemzedék*), a nemzeti kulturális stratégia mai kérdéseiről pedig Beke Mihály és Székely András Bertalan egy-egy könyve alapján volt alkalom vitatkozni, gondolkodni. Szemügyre vettük térségünk és földrészünk történetének alakulását egy-egy nagyhatalom szempontjából is (Sz. Bíró Zoltán, Borhi László). Egykori résztvevőkkel és mai szakértőkkel vitathattuk meg az 1989-90-es romániai eseményeket, különös tekintettel a Temesváron történetekre.

Évente általában bemutatunk egy nem Magyarországon alkotó, de magyar származású képzőművészt. Idén Bednay Éva képeit állítottuk ki.

MP

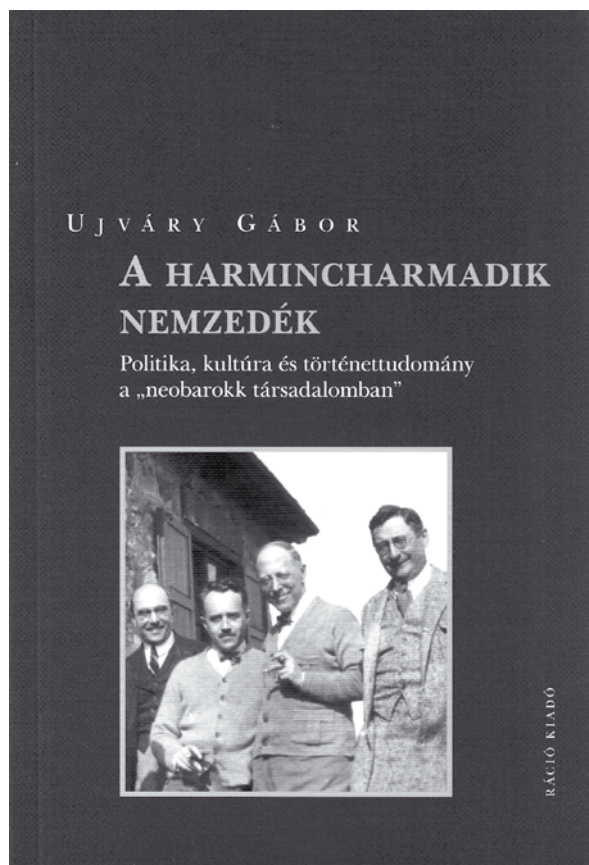
GERGELY ANDRÁS

A történetpolitikai gondolkodás múltja

A harmincharmadik nemzedék – Ujváry Gábor ezzel a talányos címmel jelentette meg tanulmánykötetét. Az alcím, legalábbis a szakmabeliek számára, már inkább eligazító: *Politika, kultúra és történettudomány a „neobarokk” társadalomban*. Vagyis, nemzedékekben számolva, az államalapítástól a két világháború közötti időkig a harmincharmadik nemzedék lépett alkotó korszakába. És ennek a nemzedéknek a történettudományi-kultúrpolitikai teljesítményét veszi szemügyre a szerző.

A könyv tanulmányai a művelődéstörténet és a historiográfia metszéspontján helyezhetők el. Az első, elhelyezése révén is hangsúlyos dolgozat Klebelsberg miniszter kultúrpolitikai, azon belül tudománypolitikai működését vázolja fel. Az 1920-as évek napjainkban egyre többet emlegetett kultuszminisztere Ujváry számára is modellértékű működést fejtett ki. Klebelsberg a szükségből kovácsolt erényt: a szegény országban elérte, hogy a kultúrára sokat áldozzon a magyar állam. Fejlesztette az oktatási rendszer minden szintjét, a trianoni határon kívülre rekedt egyetemek átmentésével a megkisebbedett országban is újabb egyetemeket teremtett, kutatóintézeteket alapított és támogatott. Ő hozta létre a külföldi magyar intézeteket, azok hálózatát. Kevésbé ismert, hogy Klebelsberg 1917-től a Magyar Történelmi Társulat elnöke volt, s ebben a tisztségében vált a magyar történettudomány mecénásává és mentorává, a „legújabb kori” források, a *Fontes...* kiadásával a történettudomány egyik megújítójává. Különös gondot fordított az egyetemek történész professzorainak kiválasztására, ő hozta haza Bécsből az elmagányosodó, önpusztító életet élő Szekfű Gyulát Budapestre, egyetemi tanárnak.

Az érdemek, a tettek felsorolásánál csaknem nagyobb terjedelmet foglal el Klebelsberg emberi portréjának megrajzolása. Ujváry először a kultuszminiszter alkotásairól, terveiről ismerteti a kortársi véleményeket, amelyek korántsem voltak hízelgők. A gróf elképzeléseit a megkisebbedett országhoz képest túlméretezettnek, igen költségesnek és részben feleslegesnek találták, s persze a pártpolitikai álláspontoknak megfelelően, ellenzéki szempontból a rendszert kiszolgálónak tekintették. Hozzájárult Klebelsberg kortársi

elítéléséhez, hogy a zsidó vallásúak egyetemi tanulmányait korlátozó *numerus clausus* törvényt ugyan nem szavazta meg, de kötelességszerűen védte, s a parlamenti vitákban más pontokon is kapcsolódott a kormánypolitikához. Ujváry tárgyilagos pályaképe adatokban gazdag ismertetést nyújt Klebelsberg emberi gyengéiről, elsősorban hiúságáról, önmaga kultuszáról: egy személyével és teljesítményével elégedett ember képe bontakozik ki előttünk, aki szívesen filmet magát fekete díszmagyarjában, de legalábbis, amint lehet, behunyorog a fényképezőgép lencséjébe – miként ez a könyv címlapján is látható. Lehet mindent menteni a korszak gyermektegyen külsőségekre sokat adó hangulatával, de a szerző nem hagy kétséget afelől, hogy ez az emberi gyengeség belülről fakadt. A kultúrpolitikus hiú volt, vágyott az elismerésre – elfogadta

például az általa alapított Korvin-láncot. Az időnként meglepően durva sajtó- és parlamenti támadások nyomán némileg érthető, hogy a lelki egyensúly fenntartásának ezt a könnyű és ártalmatlan módját választotta. Különösen sokat támadták a külföldi kulturális intézetek alapítása, gazdag finanszírozása, az ösztöndíjak sokasága miatt.

Klebsberg szegedi síremlékét kriptája fölött, a templomban helyezték el. Feliratának elismerő mondatai szegedi működésének jelentőségére figyelmeztetnek: „virulásuk felett virraszt a feltámadásig”. Szegedet tekintette kedves városának, működése egyik választott középpontjának. A városnak országgyűlési képviselője volt, fejlesztette a Kolozsvárról ide menekített egyetemet, megvalósította a Dóm téri építkezéseket.

Ujváry ezután áttekinti a mindössze ötvenhét évet élt kultúrpolitikus halála utáni „kanonizálódását”, vagyis azt a folyamatot, ahogyan fokozatosan túlsúlyba kerül az elismerés. 1945 után viszont újabb fordulat következik: Klebsberg lesz a Horthy-korszak egyik megtestesítője, a „fasiszta nacionalizmus” reprezentánsa. A durván leegyszerűsítő kép az 1960-as évektől fokozatosan árnyalódik, és az 1980-as évektől egyre elismerőbbé válik. Ebben a vonatkozásban Ujváry Klebsberg-tanulmánya tehát egy historiográfiai vonulatba illeszkedik.

Annál nehezebb dolga volt a szerzőnek historiográfiai szempontból *A politikus Hóman Bálint* c. tanulmánya megírásakor. Pedig ezt a dolgot meg kellett írnia, hiszen Hóman ugyanazt a tárcát vezette, felvállalta és folytatta elődje kultúrpolitikai célkitűzéseit. Hómanra azonban a „háborús bűnös” árnyéka vetül, s ez nehezíti politikai-művelődéspolitikai helyének kijelölését. A politikus Hóman bemutatása az életrajzzal indul, amely a jómódú középosztályi környezetből bontja ki a pályaképet, amely pályát a továbbiakban az ifjú tehetsége és szorgalma alakítja. A választott történelmi szakma a publikációk elismerésén keresztül szinte egyenesen halad az ilyen típusú „akadémiai”

karrier csúcsa, az egyetemi tanárság felé. A fiatal Hóman egyetlen pályatörése az 1918-as polgári forradalom melletti kiállása, amelyet persze később igyekszik feledésbe burkolni. Újabb évek múltán, bár ismert és elismert történésszé vált, fokozatosan inkább politikus lesz belőle. Az átmenetet e pályák között szakember-szervező munkakörei képezik. Hóman mind nagyobb kulturális intézmények, végül az Országos Magyar Gyűjtemény- Egyetem vezetője, főigazgatója lesz. Karrierjét Klebsberg egyengeti, s végül ő ajánlja utódjának. Hómant végül egy politikussal, Gömbössel való barátsága viszi be a kormányba, a miniszteri székbe. Hóman csak ezután válik politikussá. Országgyűlési képviselő lesz, mindvégig az ő kedvenc városának, Székesfehérvárnak a képviselőjeként, s miniszterként persze ideológusi szerepet is vállal. Terhére rótták, róják németbarátságát. Hóman nem volt náci, nem a hitleri Németországot szerette, hanem a korábbi időszak német tudományos szervezése, kultúrpolitikája volt számára a minta.

A Hóman által átvett minisztérium, mint költségvetése is mutatta, nagy eredményeket tudott felmutatni a kormányon belül. Hóman tehát kedvező pozíciót örökölt, amelyet ki is használt, és tovább tudott erősíteni. A súlypontokat azonban fokozatosan áthelyezte. Érezte az értelmiségi túltermelésnek az egyetemek túlfejlesztéséből adódó veszélyeit, s a hangsúlyt a népoktatásra helyezte. A népiszkolák fejlesztése, a szegényebb sorsú diákok ösztöndíjakkal való támogatása, egyáltalán a „népi tehetségek” felkutatása és felemelése állott miniszteri programja középpontjában. A politikusi kép azonban árnyalódik és árnyékosabbá válik: Hóman „a korszak egyik legjelentősebb, vérbeli és professzionális historikusaként

A kötetet **Gergely András** történész mutatta be a KeKI-ben, mellette a szerző, **Ujváry Gábor**

a múltat kiválóan értékelte. A jelent viszont félreismerte, így súlyosan diszkriminatív lépésekhez és intézkedésekhez is a nevét adta. Mint például a zsidótörvények megszavazásakor, a németbarát külpolitika helyeslésekor és támogatásakor – a háború idején még annak végső szakaszában is. A jövő lehetőségeit tehát mindenképpen helytelenül és rosszul ítélte meg.” Naiv és végzetes politizálását csak részben korrigálta 1944-ben, a német megszállás után. Ekkor szembefordult a német politikával, miniszterséget nem vállalt, részt vett zsidó ismerőseinek mentésében. De a németek melletti kitarását és a nyilas rezsim passzív támogatását nem adta fel.

A politikusi pálya méltán tört derékba. Sajnos a tudósi pálya is lehetetlenné vált, az életmű ilyen befejezetlensége mindenképp veszteség.

A mérészen megrajzolt Hóman-pályakép után a következő százötven oldalon a külföldi magyar intézeteket, a „Collegium Hungaricumokat” ismerjük meg közelebbről, elsősorban a két háború közötti időkből. Ennek a résznek az átfogó, időrendben haladó bevezető tanulmánya ismertet meg az intézmények kialakuló hálózatával. Az első intézmény, a római még magán (pontosabban főpapi) alapítású volt. Utána a mára már-már elfeledett – mivel csak az I. világháború végén, másfél évig működő – konstantinápolyi következik, majd, immár az 1920-as években, sorra jönnek a többiek. A bevezető fejezet záró részében a szerző megismertet a külföldi kulturális intézmények 1945 utáni, kezdetben igen szomorú történetével is. A háború utáni első években egyszerűen nem tudtak mit kezdeni a külföldi intézetekkel. Félig-meddig kémközpontként működtek, azután nyaraltatták a minisztériumi elvtársakat, közben adtak ki néhány ösztöndíjat is, végül pedig tevékenységüket kibővítették a magyar kultúra népszerűsítésének feladatkörével. Utóbbi célkitűzés korántsem volt elhibázott, csak éppen össze-mosták azt a szocializmus népszerűsítésével.

A dolgozat legvégén még kitekintést kapunk az intézetek rendszerváltás utáni történetére. A jelenlegi helyzet az alap-adatokat tekintve biztató – tudjuk meg -, hiszen az országnak immár 19 kulturális intézete van (ebből öt ún. Collegium Hungaricum, vagyis főként tudományos tevékenységet folytató intézet), és több mint negyven helyre küld ki vagy támogat az ország vendégtanárt, nyelvi lektort. A szervezeti és anyagi megoldatlanságok azonban mégsem adnak biztató perspektívát. E fejezetben különösen érezhető, hogy a szerző – gazdag tapasztalatokat szerezve – éveket töltött külföldi kulturális intézetekben, illetve azok hazai irányítási központjaiban.

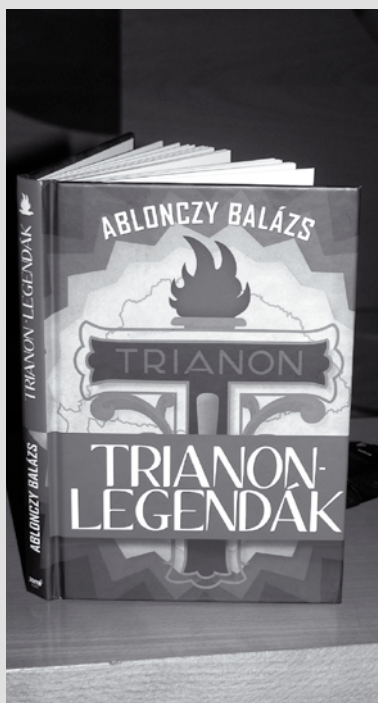
És ezután következnek az esettanulmányok: a bécsi Collegiumról (itt külön írás emlékezik meg a hajdani testőrpalota elkótyavetyéléséről), azután a berliniről (benne az egykori német–magyar tudományos kapcsolatok felvázolásával), a rómairol (benne a művészet-történész Gerevich remek portréjával). E kétszázötven lapos rész alkotja a kötet tulajdonképpeni törzsét. Elismerésre méltó itt, hogy a szerző, önmagával szemben támasztott igényességgel, a legkülönbözőbb forráslelőhelyeken gyűjtötte anyagát: a kormányhivatalok, a külügyi források, a hagyatékok, a hivatalos, félhivatalos és magánlevelezések hivatkozásai kerülnek a tanulmányokban egymás mellé – a nagy anyag az előadásban szervesen összefonódik, s az előttünk lévő feldolgozást igazi történetírói munkává avatja.

Az utolsó (feleslegesen idézőjelek közötti) „történelmi átértékelés” címet kapott részben pedig előbb párhuzamos életrajzokat kapunk, Angyal Dávid és Szekfű Gyula kapcsolatáról, majd Hóman és Szekfű néha igen szoros tudományos-társasági együttműködéséről, későbbi eltávolodásukról. Végül pedig két, a kötet tematikájához közvetlenül nem kapcsolódó tanulmány következik: az egyik a magyar egyetemi ifúság és az egyetemi katolikus szervezetek működéséről szól, a másik a királyi palota két világháború közötti valóságos és szimbolikus történetét vázolja fel.

Az értékes tanulmányok felsorolását azért is tartottuk szükségesnek, mert a szerző címadásai nem mindig szerencsések. Hét címben is idézőjelek fejezik ki távolságtartását. A kötet címéül választott, Kosáry Domokosra visszavezethető megjelölése (Kosáry akart *Harminchárom nemzedék* címmel rövid magyar történetet írni – az ő címadása pedig Szekfű *Három nemzedék*-ére reflektál) idézőjelek nélküli, viszont nehezen megfejtendő. Elolvasván kiderül: a 21. században élő harminchatodik nemzedék egy képviselője vet számat a harmincharmadikkal, a két háború közöttivel. Belülről ismeri ennek az értelmiségi generációnak a történetét. Az eddig említettek mellett még alapos portrét kapunk többek között Gragger Róbertről, a berlini magyar intézet korán elhunyt alapítójáról. Az intézmények között pedig a külföldi intézetek mellett a budapesti (és a bécsi, a római és a berlini) egyetem, a budapesti egyetemi könyvtár, a minisztériumok, központi múzeumok, levéltárak világát, légkörét ismerhetjük meg, amelyet a bennük dolgozó értelmiségiek töltöttek meg élettel vagy unalommal.

A kötet a Kodolányi János Főiskola Történelmi Műhelye kiadványai első köteteként jelent meg Császtvay Tünde szerkesztésében. (Ráció Kiadó, 2010.)

Könyvbemutatók

Balról jobbra: Ujváry Gábor, Ablonczy Balázs, Zeidler Miklós és Bárdi Nándor

A közönség soraiban Katona Tamás

A szerző, Mandics György beszélt könyvéről az Intézetben

Balról jobbra: Beke Mihály András, Gergely András, Kovács István, és Ujváry Gábor

A közönség soraiban:
Glatz Ferenc, Szász Zoltán...

és Borsi-Kálmán Béla

A képen balról jobbra: Székely András Bertalan, Gyivicsán Anna, Hornyik Miklós,
Kőrösi Mária, Bárdi Nándor és Kovács Attila